Ortodoksisuus ja ympäristö

Puhe kunniatohtorin arvonimen saamisen yhteydessä Egeian yliopistossa 27.10.1994.

Yritykset liittää nykyiset ympäristönsuojeluhankkeet teologisiin lähtökohtiin vaikuttavat olevan luonteeltaan paradoksaalisia tai kenties äkkiväärikin. Useimpien mielestä ekologia tarkoittaa käytännöllistä ja käsinkosketeltavaa metodologiaa. Toisaalta taas teologia ja teologinen kosmologia, ja jopa niiden käyttämä termistö, näyttäytyvät monista luontaisesti kytkeytyvän abstrakteihin asioihin. Niiden piirissä mielikuvat johdattavat opinkappaleisiin ja ideologioihin, joilla ei ole kosketuspintaa arkielämän tai sen ongelmien kanssa.

Nykyinen ekologia tieteellisenä tutkimuskohteena, mutta myös ristiretkenä ja liikehdintänä maapallon ekosysteemin puolesta, muodostaa erään selkeimmistä ihmisen pyrkimyksistä, jonka tavoitteet ovat käytännöllisiä. Ympäristösuojelun logiikka tulee ilmaistuksi kuitenkin yksin utilitaristiseen sävyyn. Jos emme suojele luonnollista ympäristömme, tulee omasta selviytymisestämme yhä vaikeampaa ja ongelmallisempaa ja koko ihmiskunnan olemassaolo planeetallamme käy kohta uhanalaiseksi. Ihmiskunnan rappeutumisen ja jopa tuhoutumisen vaara kuvataan olevan lähellä.

Ekologian logiikka ja teologian logiikka

Tämän ajattelutavan piirissä ympäristöä tarkastellaan välttämättömänä ja riittävänä ehtona ihmisen selviytymiselle – mutta samalla tätä ehto tai konteksti nähdään utilitaristisesti. Ajattelun tapa rajoittuu käyttötavan pohdintaan. Kiinnostavaa ei niinkään ole mikä on luonnonympäristön lähde tai syy eikä minkäänlainen hermeneuttisen ”merkityksen” etsiminen kosmisesta järjestyksestä ja harmoniasta tai luonnon oma viisaus ja kauneus. Samalla on tietenkin aivan mahdollista, että luonnon oliot on luonut jokin tuntematon ”korkeampi voima” tai ne ovat selittämättömän ”sattuman” tai automaattisen (ja yhtä selittämättömän) voiman tuotteita, ja että kaikki tämä juontuu sisäsyntyisesti itse aineellisuuden rakenteesta. Joka tapauksessa minkään syyn tai päämäärän antamaa merkitystä kaikelle, mikä on olemassa, ei oteta huomioon.

Niinpä tämän utilitaristisen logiikan pohjalta nykyiset ekologiset liikkeet vaativat sääntöjä ja säännöstelyä ihmiselle luonnon käyttöön. Ekologia pyrkii esiintymään ihmistoiminnan käytännöllisenä etiikkana, joka säätelee ihmisen suhdetta luontoon. Kuitenkin kaikkien muiden etiikoiden tapaan myös ekologia saa meidät kysymään: kuka määrittää nämä ihmisen toiminnan rajat ja millä auktoriteetilla niitä määritellään? Mikä logiikka tekee näistä säännöistä pakollisia noudattaa? Mistä lähteestä ne ammentavat oikeutuksensa?

Ehkä juuri tämän utilitaristisen näyn rationaalisuus on ainoa vastaus, jonka ekologistit voivat tähän kysymykseen antaa. Ekologisen etiikan pätevyys juontuu ja perustuu sen ilmeiseen utilitarismiin. Ei ole syytä epäillä, että jotta ihminen voi selvitä tällä maapallolla, on myös tiettyjä ehtoja, jotka ovat tarpeen myös itse luonnonympäristön kannalta.

Kuitenkin on niin, että juuri tämän utilitaristisen etiikan rationaalisuus on täsmälleen luonnon tuhoamiseen johtanut seikka. Ihmiskunta ei ole tuhonnut ympäristöä vain jonkin aivottoman masokismin nimissä. Ihmiskunta tuhoaa luontoa pyrkimyksessään hyväksikäyttää sitä, varmistaakseen omaan elämäänsä lisää palveluja ja mukavuuksia. Luonnon tuhoon johtanut logiikka on sama logiikka, joka vaikuttaa nyt luonnonsuojelussa. Molemmat näistä ”systeemeistä” lähestyvät luontoa hyötynäkökulmasta. Kumpikaan ei anna mitään muuta merkitystä luonnolle. Molemmat elävät luonnon tulkinnan samalla ontologisella tasolla, tai pikemminkin tyhjiössä, joka on syntynyt tietoisesti valitusta tietämättömyydestä perustavamman ontologisen tulkinnan suhteen.

Tästä johtuen ero näiden kahden systeemin (nimittäin sen, joka johtaa tuhoon ja sen, joka pyrkii nyt luontoa suojelemaan) välillä on vain määrällistä laatua. Ekologistit vaativat rajallista ja rajoitettua ympäristön käyttöä, määrällistä kaventamista, joka tähtää siihen, että ihminen voisi käyttää maapalloa pidempään. Rajoittamattomalle luonnon hyväksikäytölle etsitään rationaalista rajoittamista. Näin pyritään saman rationaalisen systeemin käytön lisäämiseen, joka jo nyt hyväksikäyttää luontoa. Etsitään utilitaristista pidäkettä utilitaristiselle hyväksikäytölle.

Edelleen kysymme kuka määrittää mikä on määrällisesti vähempää tai oikeampaa luonnon käyttämistä saman logiikan puitteissa? Miten nämä ehdot olisi muotoiltava? Vaikka tavoitteet näyttävät äärimmäisen järkiperäisiltä, ovat ne sekä käsitteellisesti että käytännössä irrationaalisia. On sisäisesti ristiriitaista kahlita utilitarismia utilitarismilla. Käytännössä irrationaalista taas on se, että suurin osa tämän maapallon väestöstä ei hyväksy sitä, että heiltä evätään pääsy niihin palveluihin ja mukavuuksiin, jotka hyvin pieni osa ”kehittyneen” maailman asukkaista on turvannut itselleen luonnollisen ympäristön tuhoamisen avulla.

Jotta voisimme siis vastata näihin vaateisiin, tarvitsemme toisenlaista logiikkaa, joka kykenee syrjäyttämään utilitarismin. Vaateet on perustettava aivan toisenlaiselle pohjalle. Esimerkiksi ne voisi perustaa altruismiin, joka on kiinnostunut tulevien sukupolvien selviämisestä. Tai ne voisivat pohjautua johonkin sellaisen elämänlaadun mittariin, jota ei mitata kuluttajuudella ja ahneudella. Niinpä meidän löydettävä perusta, joka ei ole utilitaristinen, vaan joka olisi universaalisti hyväksyttävissä. Ja on mahdotonta määritellä ei-utilitaristisia päämääriä, joihin kaikki voisivat

suostua, pelkästään rationaalisin perustein. Meidän on tunnistettava ihmispersoonasta sen erilaiset tarpeet ja erilaiset arvojärjestelmät. Tämä on mahdollista vain, kun ihmisen ajattelu tunnistaa jonkin ei-utilitaristisen perustan tai merkityksen niin elämässä kuin maailmassakin.

Uskonnollinen logiikka ja uskonnollinen etiikka

Monoteistiset uskonnot ovat säilyttäneet kunnioittavan näkemyksen luonnollisesta todellisuudesta, joka ei ole yksin utilitaristinen. Näissä perinteissä maailma on Jumalan luomakunta. Niinpä ihmiskunnan luonnon käyttö muodostaa käytännöllisen suhteen ihmisen ja Jumalan välillä, sillä Jumala antaa ja ihmiskunta vastaanottaa luonnon antimet jumalallisen rakkauden ilmauksina.

Tästä ymmärryksestä seuraa kaksi perustavaa seikkaa. *Maailman käyttäminen ei ole ihmiskunnalle päämäärä itsessään, vaan tapa olla suhteessa Jumalaan*. Jos ihmiskunta vääristää tätä suhdetta ahneesti itsekeskeisellä riistolla, hallitsemalla ja tuhoamalla luontoa, niin tällöin ihminen kieltää ja tuhoaa oman elämää antavan suhteensa Jumalaan, suhteen, jonka on määrä kantaa aina ikuisuuteen.

Toiseksi *maailma Jumalan luomakuntana lakkaa olemasta ihmisen toiminnan neutraali kohde*. Maailma saattaa lihaksi Luojansa sanan aivan kuin taideteos kantaa sisällään tekijänsä sanaa. Luonnon kohteet kantavat Luojansa viisauden ja rakkauden sinettiä. Luonnon oliot ovat Jumalan sanoja (*logoi*, mikä sanan lisäksi tarkoittaa myös merkitystä), jotka kutsuvat dialogiin (*dialogoi*) Jumalan kanssa.

Kaikesta tästä huolimatta pidämme annettuna historiallisena tosiasiana, että nykyajan käsitys maailmasta neutraalina objektina, jota voi käyttää ja hyväksikäyttää individualistisen nautinnon nimissä, on noussut ja saanut ilmaisuksena juuri kristillisen Euroopan historian kautta. Tarvittaisiin tarkempia tutkimuksia niiden historiallisten vaiheiden ja teoreettisten taustaoletusten tiimoilta, jotka johtivat kristillisen Euroopan vaihtamaan ihmisen ja luonnon välisen kestävän suhteen näkemykseen, jossa ihmisellä on rajaton toimivalta maailmaan nähden. Tapahtuma ei ole täysin irrallaan niistä syistä, jotka johtivat 1000-luvulla kivuliaaseen skismaan, jossa läntinen kristillisyys irtautui yhden, pyhän ja apostolisen kirkon yhdestä ruumiista.

On kuitenkin tosiasia, että muutos ihmisen suhteessa ympäristöön vaatii merkityksen muutosta, eli muutosta siihen minkälaisen merkityksen ihmisinä annamme aineelle ja luonnolle. Ekologia ei tule innoittamaan kunnioittamaan luontoa, mikäli se ei ammenna nykyisestä kulttuuristamme ja

sivilisaatiostamme poikkeavasta, toisenlaisesta kosmologiasta ja jos se ei irtaudu sekä naiivista materialismista ja naiivista idealismista.

[…]

Ihmiset ja luonto

Vasta kun ihmiset alkavat pitämään ainetta ja luontoa kokonaisuudessaan persoonallisen Jumalan luomakuntana, asettuu luonnon kohtaaminen ja käyttö aitoon suhteeseen eikä perustu enää yksipuolisesti ihmiskunnan hallitsemaan luontosuhteeseen. Vasta silloin voimme alkaa puhumaan ”ekologisesta etiikasta”, joka ei saa ominaispiirteitään tavanmukaisista rationaalisista käyttäytymiskokoelmista, vaan ihmisen tarpeesta rakastaa ja tulla rakastetuksi persoonallisen suhteen kautta. Luomakunnan kauneuden *logos* (”merkitys” ja ”tarkoitus”) on Jumalan kutsu ihmiskunnalle, kutsu persoonalliseen suhteeseen ja yhteyteen Jumalan kanssa. Se on elävä ja elämää antava suhde. Nykyajan ekologia voisi tätä myöden tulla ihmiskunnan käytännön vastauksesi tähän jumalalliseen kutsuun, käsinkosketeltavaksi osallisuudeksi Jumalaan.

Onko kuitenkaan riittävää puhua ja selventää olemisen perusteiden, aineen ja maailman, tarkoitusta, jotta saisimme heräteltyä nykyihmistä muuttamaan suhdettaan aineelliseen maailmaan? Taatusti ei! Jotta ihmiskunta voisi päästä pisteeseen, jossa se vastaa luomakuntaan samalla tapaa kuin se kohtaa persoonan kautta tehdyn taideteoksen, kunnioittavalla ihmetyksellä, näiden teoreettisten selvennysten on tultava kokemuksellisesti tiedoksi ja yhteiskunnalliseksi asenteeksi. Tässä kohden kirkollisten perinteidemme ja yhteisöjemme sisältämä laajempi sosiaalinen dynamiikka voi osoittautua ratkaisevaksi. Tämä on mahdollista, kunhan kirkollinen omatuntomme puhdistautuu vieraantuneesta itseymmärryksestään pitää itseään ideologisena rakenteena sekä toimettomuudesta, jossa kirkko lepää ainoastaan suojellen kirkon totunnaisia rakenteita.

Ortodoksinen kirkollinen omatunto on tänä päivänä suuren haasteen edessä, jonka asettavat nykyisen fysiikan yllättävä näky todellisuudesta, kvanttifysiikan kiehtova kosmologia. Se kuvaa aineen potentiaalia energiana ja sen maailmassa aika ja välimatkat ovat suhteellisia ja yhteydessä aineeseen. […] Jos nykypäivän ekologisella ajattelulla on tulevaisuutta, uskomme tuon tulevaisuuden perustuvan vapaaseen vuoropuheluun elävän Jumalan kirkon historiallisen kokemuksen kanssa, jossa kokemuksellisesti voidaan todeta, että Jumalan *logos* (tarkoitus) tulee aktualisoiduksi luonnossa.

Suom. Ari Koponen